

Dijital Çağın Yeni Anlam Arayışı: Yapay Zekâ ve Dijitalleşme Ekseninde Toplum ve Etik

NİL GÜREL

İletişim Bilimleri ve Sağlık Yönetimi Bilim Uzmanı

Bağımsız Araştırmacı, Yazar

Geçmişten günümüze enformasyon bir evrim geçirmiştir. Matbaa, radyo ve film ile başlayan enformasyon devrimi ile daha çok tüketici konumunda olan insan, bilgisayarlar, Web 2.0 ve sosyal medya ile pasif konumdan aktif içerik üreticisine dönüşmüştür. Bilhassa GPT-3 gibi yapay zeka sistemleri insan benzeri içerikler meydana getirerek tam bir enformasyon kaynağı halini almıştır.

Çağımız dijitalleşme ve yapay zeka çağıdır. "Dijitalleştirme" en temel anlamıyla ve dar bir bakış açısıyla fiziksel verilerin bilgisayar diline (0- 1) çevrilmesi olarak ifade edilir. Ama "dijitalleşme" kavramı ise, çok daha geniş ve çok boyutlu bir anlam taşır. İnsan etkileşiminin, toplumsal kurumların ve kültürel pratiklerin dijital teknolojiler vasıtasıyla köklü bir şekilde yeniden yapılandırılması olarak ifade edilebilir. Dijitalleşme genel olarak 3 boyutta ele alınabilir:

Ontolojik ve Felsefi Boyut: Dijitalleşme yalnızca pasif bir araç kullanımı değil; insanın zaman, mekân, mahremiyet ve "gerçeklik" algısını dönüştüren yeni bir varoluş biçimidir. Bireyin dünyayı, ötekini ve kendi benliğini anlamlandırma pratiklerini doğrudan değiştirerek yeni bir "anlam arayışı" dayatır.

Sosyolojik ve İletişimsel Boyut: Aile içi dinamiklerden kitle iletişimine kadar tüm süreçleri yeniden çizen; sanal ağlar ve algoritmalar üzerinden yeni aidiyetler, yankı fanusları ve gözetim mekanizmaları yaratan yapısal bir dönüşümdür.

Etik Boyut: Geleneksel ahlak kurallarının yetersiz kaldığı; hesap verilebilirliğin, "dijital vicdanın" ve manipülasyonun (post-truth) sürekli yeniden müzakere edildiği bir güç ekosistemidir.

Yapay zeka ise bu dijitalleştirme sürecinin uzantısı olarak günümüzde en çok tartışılan ve geleceği sarsan itici bir güç olmuştur. Yapay zeka, insan zihninin işlevleri olan

öğrenme, akıl yürütme, sorun çözme ve karar alma gibi yüksek bilişsel işlevleri taklit etmek üzere tasarlanmış algoritmik sistemler bütünüdür.

OECD'nin güncel ve uluslararası referans kabul edilen yapay zekâ tanımı şu şekildedir:

"Yapay zekâ sistemi; açık veya örtük hedefler doğrultusunda, aldığı girdilerden yola çıkarak fiziksel veya sanal ortamları etkileyebilecek tahminler, içerik, öneriler veya kararlar gibi çıktıların nasıl üretileceği konusunda çıkarım yapan, makine tabanlı bir sistemdir. Farklı yapay zekâ sistemleri, kullanıma sunulduktan sonra özerklik (otonomi) ve uyarlanabilirlik düzeyleri açısından farklılık gösterebilir."

İletişim bilimleri açısından yapay zekayı devrimsel kılan nedir?

Çünkü yapay zeka salt bir enformasyon ileten bir araç değildir. Jan Van Dijk'in ve Manuel Castells'in işaret ettiği ağ yapılarının içinde, insan gibi içerikler üretebilmesi, kararlar alabilmesi, toplumu manipüle etme gücüne sahip olmasıdır. Yani o, insan gibi aktif bir aktör haline gelmiştir.

Dünyayı Dönüştüren Yapay Zekanın Tarihi

Günümüzün dünyasının siber dünyaya doğru evrilmesinde mihenk taşı olan yapay zeka elbette bir anda ortaya çıkmamıştır. Tarihsel bir evrim süreci vardır. Hatta köklerinin Antik Çağ düşünürlerinden Aristoteles'e kadar gittiği söyleyebilir. Aristoteles'in nedensellik felsefesi ve algoritmik düşünce yapısı, günümüz yapay zeka sisteminin ve algoritmaların temelini oluşturmaktadır. Sürecin görünür bir şekilde felsefi ve bilimsel temelleri, insan ile makine arasındaki iletişimsel bağları inceleyen **Sibernetik** kuramıyla atılmıştır. El-Cezeri'nin otomatlarından Norbert Wiener'in sibernetik döngülerine ve ünlü Macy Konferanslarına uzanan bu süreç, makinelerin de kendi kendini düzenleyen sistemler olabileceğini kanıtlamıştır.

Yapay zekânın modern anlamdaki miladı ise, bilgisayar biliminin babası kabul edilen Alan Turing'in 1950 yılında yayımladığı o sarsıcı soruyla başlar: *"Makineler düşünebilir mi?"* Turing'in ortaya koyduğu taklit oyunu (Turing Testi), insan zihni ile makine zekâsı arasındaki sınırları ilk kez tanımlayarak net hale getirmiştir.

Kavramsal olarak "Yapay Zekâ" terimi ise ilk kez 1956 yılında, John McCarthy, Marvin Minsky ve Claude Shannon gibi öncü bilim insanlarının bir araya geldiği **Dartmouth Konferansı'nda** telaffuz edilmiştir. Bu dönemde büyük bir iyimserlikle başlayan çalışmalar, teknolojinin ve işlemci güçlerinin yetersizliği nedeniyle 1970'lerde ve 1980'lerin sonunda "Yapay Zekâ Kışları" (AI Winters) olarak bilinen durgunluk dönemlerine girmiştir. Fonların kesildiği, beklentilerin karşılanamadığı bu kış dönemleri, internetin yaygınlaşması ve veri hacminin geometrik olarak büyümesiyle yerini büyük bir bahara bıraktı.

2002 yılı, insanlığın analog medyadan daha fazla bilgiyi dijital olarak depolayabildiği ilk yıl olarak tarihe geçmiştir. Sadece 21 yıl içinde, dünya medya depolama kapasitesinin dijital oranı %1'den %94'e fırlamıştır. Bu sessiz devrim, sadece teknolojiyi değil; nasıl iletişim kurduğumuzu, nasıl bilgi tükettiğimizi ve hatta nasıl düşündüğümüzü bile kökten değiştirmiştir.

2000'li yıllardan itibaren "Büyük Veri" (Big Data) çağının başlaması ve yapay sinir ağlarına dayalı "Derin Öğrenme" (Deep Learning) algoritmalarının gelişmesiyle yapay zekâ, bir teknolojik gelişim aracı olmaktan çıkarak evlerimizin içine girip alacağımız kararları etkileyen önemli bir faktör haline gelmiştir. Bugün artık sadece satranç oynayan Deep Blue'den öte, seçmen davranışlarını manipüle eden, işe alım süreçlerinde algoritmik ön yargılar üreten ve Alman vatandaşı Güney Koreli yazar, filozof ve eleştirmen Byung-Chul Han'ın ifadesiyle bizi bir **"Dijital Panoptikon"** içinde gözetleyen bir yapay zekâ gerçekliğiyle karşı karşıya bulunmaktayız.

Yapay zeka bizi, hayatımızı şekillendiriyor ama teknolojiyi insan odaklı üreten biz değil miyiz?

İşte bu noktada toplumsal yapılandırmacılık ile teknolojik determinizmin nasıl çatıştığı görülebilir.

Bir soru daha: Bir enformasyon, dijital silah haline gelen yapay zeka sistemlerini hangi ahlaki teraziyle tartacağız? İşte tam bu noktada sorunun cevabını bulmak için felsefi etik kuramlara başvurmak gerekiyor:

Faydacılık(Utilitarianism): En fazla fayda, en az acı prensibi. Bir eylemin ahlaki olup olmadığını belirlemede sonuçlarına bakılmalıdır. 18. Yy.'da Jeremy Bentham ve 19. Yy.

da John Stuart Mill tarafından sistemleştiren teolojik bir yaklaşımdır. Buna göre; bir eylem etkilediği insanları mutlu ediyorsa etikdir.

Örneğin; tarihi figürlerin deepfakelerini kullanan bir öğretmenin bu metodu etik midir? Tarihi figürün torunlarının zarar görmesi durumu göz ardı edilmiş olmuyor mu? Belki çocuklar tarihi böylece seviyor, onlara fayda veriyor olabilir ama tarihi figürün kimliğinin zarar görmesi önemsiz mi?

Deontoloji Etiği: Immanuel Kant'ın etik anlayışında kural mutlak iken sonuç her zaman ikincildir. Deontoloji yani ödev ahlakı anlayışına göre eylemin sonucundan ziyade eylemin doğru olup olmadığına bakılır.

Erdem Etiği: Erdem etiği, Aristoteles'in Nikmakhos'a etik başlıklı eserine dayanır. Örneğin bir proje hazırlanırken kişinin veya ekibin maksadı nedir? Gerçekten insanlık için fayda sağlamayı mı amaçlıyorlar? Yoksa şöhret peşindeler mi? Aynı şekilde "Nasıl bir yapay zeka üretmeliyim?" Örneğin bir yapay zeka piyasaya sürülmeden önce içeriğine veri işleniyor, eğitiliyor. Eğer bunu yapanlar ön yargılı kişilerse ön yargılarını da veriye işleyeceklerdir.

Örneğin Yeni Zelenda'da pasaport kontrol yazılımı Asyalı adamın başvurusunu "gözleri kapalı" olduğu için reddetti haberinin aslı incelenirse, Asyalı adamın gözünün kapalı olmadığı görülür. Yazılımı yükleyen kişi muhtemelen sistemi eğitirken Yeni Zelandalıların fotoğraflarını vermiş olduğu anlaşılır.

Başka bir olumsuz haber örneği: ABD'de YZ modeli bir güzellik yarışmasında jüri oldu, koyu tenli kadınlar dereceye giremedi. Burada da sistemi eğiten kişilerin önyargılı olduğunu, sistemi buna göre eğitip düzenlediği anlaşılıyor.

Principlism: İlke-Bazlı Pratik Etik

Modern biyoetiğin temelini Beauchamp ve Childress'in 1979'da geliştirdiği ilke bazlı etik anlayışı oluşturmaktadır. Tıp etiğinin genel çerçevesini oluşturan bu etik anlayış yapay zeka etiğinin de temeli olmuştur. UNESCO ve AI yönergelerinin temeli bu dört etik ilkeye dayanmaktadır:

- Otonomi-Bireyin kendi kararlarını verme hakkını koruması
- Zarar Vermeme-Hipokrat yemininden gelen "zarar vermeme" ilkesinin yansımasıdır.

- İyilik-İnsan refahını arttırmayı hedefler
- Adalet-Kaynakların ve fırsatların adil dağılımını gerektirir.

Sentetik Medya ve Etik Ünite 7: 7. ETİK ÇERÇEVELER VE FELSEFİ TEMELLER

YAPAY ZEKA

Sentetik Medya ve Etik

İLERLEME %50

7/12 Ünite - toplam 6 sa

1. Sentetik Medyanın Temelleri ✓
2. Dijital Manipülasyonun Evrimi ✓
3. Derin Öğrenme ve Deepfake Tekn... ✓
4. Metin ve Görüntü Üreten Yapay Z... ✓
5. Dijital Kimlik Doğrulama ve Tespit... ✓
6. Hukuki Düzenlemeler ve Sorumlul... ✓
7. ETİK ÇERÇEVELER VE FELSEFİ TE... ✓
8. SİYASİ MANİPÜLASYON VE DEZE... ✓
9. Mahremiyet ve Kişisel Rızanın Sı... ✓
10. Haberlilik ve Medya Bütünlüğü ✓
11. Yaratıcı Endüstriler ve Sanatsal İf... ✓

Çalıştığın süre: 12 dk

← ÖNCEKİ

İLERLEME %57

SONRAKI →

Oxford Insights Eğitim Senaryosu: Çatışan Etikler

BAĞLAM

Bir eğitim bakanlığı görevlisi, okulda geride kalma riski olan çocukları tahmin etmek için yapay zeka kullanıp kullanmamaya karar veriyor. Sistem, öğrencilerin akademik geçmişine, sosyo-ekonomik verilere ve davranış kalıplarına göre risk skorları üretiyor.

ANALİZ

Faydacı bakış açısı: Otomasyon daha fazla çocuğa erken müdahale edilmesini sağlar, dolayısıyla desteklenir. Ancak deontolojik bakış açısı: Çocukları empati kuramayacağımız şekilde kategorize etmek, onları 'riskli' bir kategoriye indirmek ve damgalamak anlamına gelir. Bu da Kant'ın 'araç olarak kullanma' yasağına aykırıdır. Asimov'un Robot Yasaları gibi deontolojik kurallar teknik olarak mümkün olsa da, 'Henüz hiçbir teknoloji Asimov'un yasalarını makine içinde çoğaltmıyor.'

SONUÇ

Gerçek politikada ne yapmalıyız? Entegre yaklaşım gerektirir: Fayda hesabı yapılırken, otonomi ve adalet ilkeleri dengeleyici unsurlar olarak dahil edilmeli. Tek bir etik kuramı yetersizdir; durumun karmaşıklığı, çok katmanlı değerlendirmeyi zorunlu kılar.

Tüm bunlardan ulaşılabilecek en önemli sonuç “*Dijital Vicdan*”ın gerekli olduğudur. Filozof, yazar Byung Chul Han “*Dijital Vicdan*” ı bir gözetim içerisinde olduğumuz bu *Dijital Panoptikon* içinde, sınırlarımızı çizibilme iradesi olarak tanımlamaktadır. Sonuçta makineden bir ahlak anlayışı bekleyemeyiz. O makineyi yapanlar ve eğitenlerin yanı sıra, medya profesyonelleri, yasa yapıcılar ve her bir kullanıcı olarak etik kodları inşa eden bizler dijital vicdan sahibi olarak üzerimize düşen görevleri yerine getirebilmeliyiz.

Şekil 3. Yapay Zekâ Etiğiyle İlgili Sık Tekrarlanan Kavramların Kelime Bulutu

Şekil 3. Yapay Zekâ Etiğiyle İlgili Sık Tekrarlanan Kavramların Kelime Bulutu

Bu sıklık dağılımı, yapay zekâ etiğinin çok boyutlu bir alan olduğunu ve en çok veri güvenliği, etik ilkeler, risk yönetimi, düzenleyici çerçeveler ve sistem tasarımı gibi konularda yoğunlaştığını göstermektedir. “Data” (330 kez), “cybersecurity” (278 kez) ve “security” (127 kez) kavramlarının sıklıkla tekrarlanması, yapay zekâ etiği tartışmalarında veri güvenliğinin ve siber güvenliğin merkezi bir konumda olduğunu göstermektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin büyük ölçüde veriyle çalışması, bu verilerin etik ve güvenli bir şekilde yönetilmesi gerekliliğini artırmaktadır. Özellikle, veri ihlalleri (“breach”, 67 kez) ve veri koruma (“protection”, 74 kez) kavramlarının sıklıkla dile getirilmesi, bu alandaki endişelerin pratik sonuçlara odaklandığını işaret eder. “Ethics” (97 kez), “ethical” (106 kez) ve “regulatory” (70 kez) gibi kavramların sıkça tekrarlanması, yapay zekâ etiğinin hem teorik hem de pratik düzeyde önemli bir mesele olduğunu gösterir.

Küresel Ölçekte Yapay Zeka Etiği

2021’de UNESCO’nun 194 üye devlet tarafından kabul edilen *Yapay Zeka Etiği Önerisi*, küresel ölçekte ilk kapsamlı normatif çerçevedir. Dört temel değere odaklanır: İnsan hakları ve insan onuru; barışçıl, adil ve birbirine bağlı toplumlar; çeşitlilik ve kapsayıcılık, çevresel ve ekosistem refahı.

AB'nin *Güvenilir AI Etik Rehberi* ise üç boyutlu bir yaklaşım sunar:

***Yasal uyum** (tüm yürürlükteki düzenlemelere riayet)

***Etik saygı** (ilke ve değerlere uygunluk)

***Teknik sağlamlık** (sosyal ve çevresel açıdan dayanıklılık). Yedi temel gereksinim arasında insan denetimi, şeffaflık, hesap verebilirlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri bulunur.

Makrodan Mikroya: Aile, Yapay Zeka, Dijitalleşme

Yapay zekânın post-truth çağda yarattığı hakikat krizini ve "dijital panoptikon" içindeki etik açmazlarımızın makro düzeyde incelenen bu kısımdan sonra, yine felsefi, sosyoloji ve medya kuramları ekseninde incelenerek asıl fırtınanın koptuğu aile ekseninde konu değerlendirilecektir. Aile, insanın hayattaki anlam arayışını ilk bulduğu, bir nevi ilk laboratuvarı, toplumun temel yapı taşıdır. Aynı oda içerisinde bulunan bir ailede, herkesin dijital ekranlarda kendi kişiselleştirmiş “filtre balonunda” yaşadığı, ebeveynin sürekli bir ekrana kilitlendiği bir tabloda sizce çocuk ne görüyordur, hissediyordur?

Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramından yola çıkılarak konu analiz edilecek olursa burada dehşet verici bir **yabancılaşma** bulunmaktadır. Baudrillard'a göre dijital ekranlar gerçeği yansıtan pasif bir ayna değil hakikatin yerine geçmiş sahte kopyalardır, insanın gördüğü simülasyondur ve bu durumda insan da bu simülasyonun içine çekilmiş bir simülakr'dır. Günümüzde ardı arkası kesilmeyen kısa videolara ve sosyal medya akışlarına dalıp gitmiş ebeveyn bedeniyle orada bulunmakta, ama aslında orada değildir. Zihni ve duyguları adeta hipergerçekliğe teslim olmuş durumdadır.

Avustralyalı eleştirel medya kuramcısı, sosyolog Christian Fuchs, sosyal medya platformlarını kullanıcıların bizzihati kendisini, harcadıkları zamanı, ve dikkatlerini birer “izleyici metası” olarak pazarladıkları yer olarak tanımlar. Bu durumda ebeveyn de dijital medyanın bu tecimsel çarklarında adeta üctersiz bir işçi olarak bir meta haline gelmektedir. Ebeveynin yüzünde hipnotize olmuş bu görüntünün çocuğun ruhunda nasıl da büyük bir devasa karadelik açtığını tasavvur edebiliyor musunuz?

Dijitalleşme ve Yapay Zekanın Tehlikeli Dehlizlerinde Çocuk

Bilimsel çalışmalara göre çocukların %20'si siber zorbalığa uğramaktadır. Bu oran gittikçe artmaktadır.

Yapılan çalışmalara göre çocuğa siber saldırıda bulunacak kişi (siber avcı), çocuklara önce şu iki soruyu yöneltmektedir:

- 1. Şu anda odada yalnız mısın?**
- 2. Ailen internette neler yaptığını biliyor mu?**

Anne-babalar dijital ortamın tehlikeleri konusunda çocuğu uyarmalı ve çocuğu takip etmeli. Cihazlar güncel tutulmalı ve çocuklara uygun arayüz ve platformlar kullanılmalı.

Çocuğun internete erişimini tamamen kısıtlamak yerine dengeli dengeli bir kısıtlama yapılmalı. Ekran savaşından ziyade çocukla birlikte karar verilen etkinlikler yapılması daha uygun olacaktır. Çocuğun interneti üretim odaklı kullanması teşvik edilmelidir. Hochschild'in "Duygusal Emek" kavramından yola çıkılarak analiz edilecek olursa ebeveynlerin yaptığı en büyük hatalardan biri çocuk öfke nöbetleri geçirdiğinde teknolojinin duygusal emzik olarak verilmesidir.

Sahte içerikleri çocuğa tanıtmak, yapay zeka ve dijitalleşmenin olumsuz örneklerini aile sohbetlerine dahil etmek yararlı olacaktır. En önemlisi de çocuğa ilgi göstermeli, güven vermeli, yargılayıp suçlamamalı. Böylece çocuk interneti bir sığınak olarak görmek ve internette yüz yüze geldiği herhangi bir olumsuzluğu ana babasına anlatabilir.

Ebeveynler teknolojiyi çok iyi takip etmeli. Siber güvenlik uzmanlarını dinlemeli, eğitimler almalıdır.

Anne babalar bilinçli olabilmeli ki çocuklar bilinçli olabilsin.

SONUÇ ve ÖNERİLER

❖ Eleştirel Düşünce

❖ Medya Okur Yazarlığı-Algoritma Okuryazarlığı

❖ Haber Doğrulama Araçları

❖ Objektif Bakış

❖ Sosyal Sorumluluk-Dijital Vicdan

2025 yılı itibariyle henüz tüm dünyayı kapsayan bağlayıcı ve kapsamlı bir yapay zeka anlaşması bulunmamaktadır. Bu konuda gerekli aksiyonların alınması elzemdir.

Türkiye Cumhuriyeti liderliğinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın yapay zeka alanında atacağı adımlar önemlidir. Türk Devletleri Teşkilatı ile iş birliğinin stratejik anlamı: Bölgesel ölçekte ortak norm ve standartlar geliştirerek kolektif kapasiteyi artırma hedefini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak bireysel, ulusal ve uluslararası sorumlulukların entegre edilmesiyle, dijital vicdan ilkesinden hareket edilerek yapay zeka ve dijitalleşme çağında olumsuzluklarla başa çıkabilmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Asıl, S. (2025). Yapay zekâ etiği: Temel ilkeler, sorunlar ve disiplinlerarası yaklaşımlar. *İNİF E-Dergi*, 10(1), 152-175. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1605400>

Avşar, B. (t.y.). *Dijital iletişim kuramları*. [Yayımlanmamış makale/bildiri]. academia.edu.tr

Çöllüoğlu, M. (2026). Eleştirel teori ve teknolojik determinizmin izinde sosyal medya yaklaşımlarına ilişkin eleştirel değerlendirme. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 12(2), 157-188.

Köse, U. (2020). Yapay zeka etiği çerçevesinde geleceğin işletmeleri: Dönüşüm ve paradigma değişiklikleri. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(5), 290-305. <https://doi.org/10.21923/jesd.833224>

Muzaffer, N., & Ünal, F. (2025). Öğretmenlerin yapay zekâ okuryazarlığı ve bilişim teknolojileri etik kullanım durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 2411-2438.

Turan, T. (2024). *Dijital vicdan: Yapay zeka çağında etik*. YAZ Yayınları.

Turan, T., Turan, G., & Küçüksille, E. U. (2022). Yapay zekâ etiği: Toplum üzerine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 292-299. <https://doi.org/10.29048/makufebed.1058538>

Aldığım Sertifikalı Eğitimler

Yapay Zeka Çağında Ebeveynlik: Dijital Okuryazarlık ve Siber Güvenlik, Neo SCALA, Eğitimci: Siber Güvenlik Uzmanı Elçin BİREN

Google Dijital Ebeveynlik, BTK AKADEMİ, Eğitimci: Eğitim Bilimci, Yazar Dr. Özgür BOLAT

Uluslararası İlişkilerde Yapay Zeka, BTK AKADEMİ, Eğitimci: Prof.Dr. Erkan AKILLI

Sentetik Medya ve Etik, Global Enstitü, Eğitimci: Akademik ve Uzman ekip iş birliğiyle.

Dijital Medya Okuryazarlığı, TRT AKADEMİ, Eđitmen: Siber Güvelik Uzmanı Dr.
Bahadır AVŞAR